

Academisch schrijven voor juristen

Handleiding voor het voorbereiden, opzetten en schrijven van een propedeutisch essay in het kader van de cursus Inleiding Europees recht (versie 2)

Versie 15012021		
	Van der Sande, T. , Wendt, I. en Boonk, M. (2021). <i>Academisch schrijven voor juristen</i> , Heerlen: Open Universiteit.	

Inhoud

1. Inleiding – juridische schrijfvaardigheid onder de loep	1
2. Schrijven is een proces	2
3. De bouwstenen van een betoog	4
3.1 Standpunt en argumentatie	4
3.2 Signaalwoorden	4
3.3 Alinea's en argumentatiestructuur	5
3.4 Hoofdvraag en deelvragen	6
4. Het betoog in de steigers: tekstindeling	8
4.1 Inleiding	8
4.2 Middenstuk.....	8
4.3 Conclusie	9
5. Aan de tekentafel: het schrijfplan	10
6. Oog voor detail: formuleren en controleren.....	11
6.1 Zinsbouw en woordgebruik.....	11
6.2 Citeren, parafraseren en verwijzen	12
6.3 Controleren en reviseren	13
Geraadpleegde literatuur	14

1. Inleiding – juridische schrijfvaardigheid onder de loep

Een goede schrijfvaardigheid is onontbeerlijk voor elke jurist – ons vak komt pas in taal tot uitdrukking. Daarbij gaat het om de *functie* van taal als communicatief middel om anderen te kunnen overtuigen.

Binnen deze juridische taalvaardigheid vormt de geschreven taal een belangrijk onderdeel. Velen van ons zijn echter geen geboren schrijvers: schrijven is een vaardigheid die we zullen moeten – en gelukkig ook kunnen – *ontwikkelen*.

Voor het ontwikkelen van een vaardigheid, is misschien wel de belangrijkste activiteit: oefenen. Oefening baart immers kunst. U zult daarom gedurende de opleiding Rechtsgeleerdheid meerdere malen een juridische tekst schrijven. In het bijzonder zult u in de cursus *Inleiding Europees recht* ruim de gelegenheid krijgen te oefenen met het schrijven van een juridische tekst op propedeutisch niveau.

Na het doorlopen van deze handleiding bent u in staat om:

- 1) aan te geven hoe het cyclische proces van schrijven verloopt
- 2) elementen als signaalwoorden die de auteur gebruikt bij het doeltreffend argumenteren en onderbouwen van een betogende tekst te benoemen en zelfstandig in te zetten;
- 3) de functies van de indeling inleiding – middenstuk – slot kunnen herkennen, benoemen en inzetten bij het schrijven van een essay op propedeutisch niveau;
- 4) een schrijfplan benutten bij het opzetten en schrijven van een kort (beschouwend-betogend) juridisch-academisch essay;
- 5) de functie te beschrijven van de zes beoordelingscriteria uit het facultaire beoordelingsformulier (tekstpresentatie, bronverwijzingen, taalgebruik, opbouw en structuur (inleiding, middenstuk, conclusie), argumentatie en schrijfstijl) en deze criteria te benutten bij het verbeteren van de schrijfvaardigheid.

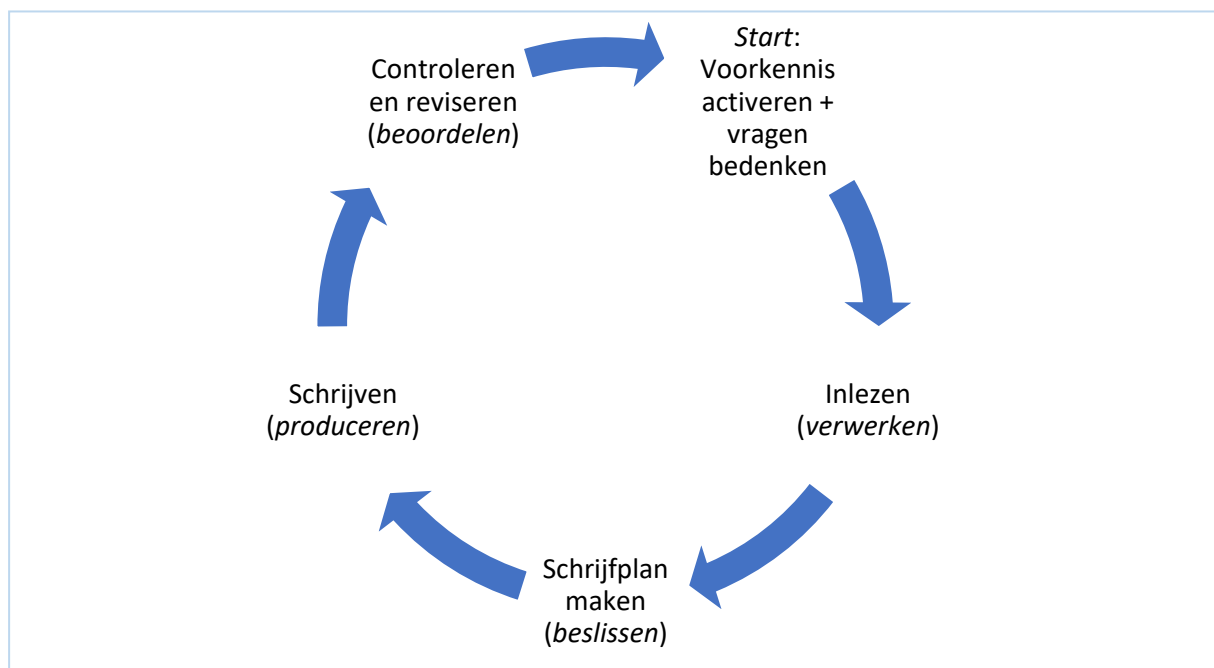
2. Schrijven is een proces

Schrijven is een complexe activiteit, die in onze hersenen bestaat uit allerlei deeltaken: we *verwerken* de informatie waarop we onze standpunten baseren, *produceren* nieuwe informatie, nemen voortdurend kleine en grote *beslissingen* voor de indeling en structuur van de tekst, de argumentatielijns, de zinsbouw, woordkeuze en de spelling en tot slot *beoordelen* we doorlopend datgene wat we al hebben geschreven.

Onderzoek wijst uit dat onze hersenen moeite hebben met het gelijktijdig uitvoeren van deze uiteenlopende taken. Wie zomaar in het wilde weg begint te schrijven, loopt dus het risico in die wirwar van activiteiten de draad kwijt te raken.

Het goede nieuws is dat dit risico in belangrijke mate te voorkomen is. Zoals we een studieboek kunnen bestuderen en dus lezen in verschillende rondes, van oriënterend naar intensief, zo kunnen we ook het schrijven van een goed leesbare tekst gestructureerd aanpakken. Dit doen we door het schrijven (en daarmee het proces van schrijven) ook feitelijk op te delen in min of meer van elkaar gescheiden deelactiviteiten.

We kunnen het schrijven aldus voorstellen als een cyclisch proces:

- U begint met het activeren van de **voorkennis**. Wat weet u al over het onderwerp? Waarschijnlijk roept het thema van de gestelde vraag al het nodige op; u heeft immers de stof al bestudeerd. In deze fase is het goed deze ideeën op basis van uw voorkennis alvast te noteren. Welke **deelvragen** (zie ook § 3.4 van deze handleiding) komen in u op? Welke begrippen uit de essayvraag zult u moeten uitwerken? En aan welke eisen dient uw tekst te voldoen volgens het facultaire beoordelingsformulier? Anders gezegd: aan de hand van welke criteria zal uw tekst uiteindelijk beoordeeld worden voor een cijfer?
- Pas daarna gaat u zich **inlezen**. Wat komt u tegen? Sluit de aangetroffen informatie aan bij uw eerste verwachting? Moet u naar aanleiding van de inzichten uit de aangereikte bronnen uw eerder geformuleerde deelvragen aanscherpen of zelfs veranderen?

- Vervolgens maakt u een **schrijfplan** (zie § 5). Bij voorkeur doet u dit gelijktijdig met of kort na het inlezen – zo kunt u in uw schrijfplan verwijzingen meenemen uit de literatuur en kunt u uw vragen waar nodig nog aanscherpen aan de hand van de bronnen.
- Vanuit het schrijfplan kunt u nu het daadwerkelijke essay **schrijven** (§ 4 en 6). Het kan verstandig zijn te beginnen met het middenstuk, maar als u een werkbaar schrijfplan heeft gemaakt, is het (uit)schrijven als het goed is weinig meer dan een “invuloefening” en maakt de volgorde van uitwerken minder uit. Probeer in deze fase nog niet kritisch te zijn.
- Ten slotte **controleert** u uw tekst opnieuw aan de hand van het facultaire **beoordelingsformulier**. Doe dit kritisch. Verplaats uzelf in de schoenen van uw lezer: leest uw tekst prettig weg? Weet u de aandacht goed te trekken in de inleiding en ook vast te houden met een coherente context en gedachtegang? Voldoet uw tekst aan de gestelde eisen? Sluiten de paragrafen en alinea’s op elkaar aan? Staan de kernzinnen op de juiste plek, zodat de lezer eenvoudig uw gedachtegang kan volgen? Klopt de zinsbouw? Zo **reviseert** u uw schrijfproduct: mogelijkerwijs is uw stuk nog te lang (of te kort), moet een bepaalde alinea eerder of later geplaatst worden, etc.
- Om u bij dit laatste punt van ‘leren zien’ te ondersteunen, oefent u gedurende de cursusweken meerdere malen met het schrijven van een korte tekst en zullen medestudenten met u meelesen. U krijgt en geeft **feedback** volgens de *Instructie peer feedback*.

Tot slot een relativerende opmerking: in het facultaire beoordelingsformulier zult u zien dat de eisen die aan deze opdrachten gesteld worden, stapsgewijs oplopen. Daardoor heeft u bij deze eerste opdracht de ruimte om het zwaartepunt van uw aandacht te leggen op de schrijfvaardigheid en compositie.

3. De bouwstenen van een betoog

In het kader van de cursus *Inleiding Europees recht* dient u een kort juridisch essay te schrijven waarin u een juridische vraag beantwoordt in de vorm van een **betoog**. In een betoog proberen we als schrijver de lezer van iets te overtuigen. Dit doen we door middel van argumenten – argumenteren en onderbouwen is een kerntaak van juristen. In deze paragraaf gaan we nader in op wat dit betekent voor het schrijfproces.

3.1 Standpunt en argumentatie

Bij de cursus *Inleiding Recht* heeft u reeds kort kennisgemaakt met het betoog als tekstvorm.¹ Ter herinnering: in de meest eenvoudige vorm is een betoog niets meer dan elke uiting die beantwoordt aan de opbouw **standpunt – argument(atie)**. Een voorbeeld:

<i>De nationale rechter is onmisbaar voor de toepassing van het EU-recht, want de nationale rechter is op basis van <arrest> verplicht het nationale recht van de betreffende lidstaat aan het EU-recht te toetsen in geval van conflict tussen de twee rechtsordes.</i>	
Standpunt	<i>De nationale rechter is onmisbaar voor de toepassing van het EU-recht.</i>
Argument	<i>[Want] de nationale rechter is verplicht het nationale recht van de betreffende lidstaat aan het EU-recht te toetsen in geval van conflict tussen de twee rechtsordes.</i>
Subargument	<i>[Op basis van] <arrest></i>

Voilà: nu hebben we al een betoog! Uiteraard is dit nog niet voldoende om te spreken van een volwaardig betogend essay – daarvoor is meer nodig. In het voorbeeld wordt ook een onderbouwing gegeven slechts bestaande uit één hoofdargument en één onderschikkend argument. Vanzelfsprekend zullen we meerdere argumenten naar voren moeten brengen om de lezer te overtuigen. Maar het begin is er. Voor nu richten we de aandacht op twee belangrijke zaken die we bij het schrijven goed in de gaten moeten houden:

- We moeten *het standpunt* (of, zoals het ook wel wordt genoemd: stelling, claim, bewering, conclusie) *niet verwarren met het argument* (ook wel: premisse, rechtvaardiging, onderbouwing, gegeven).
- We moeten het argument op de een of andere manier zien te *verbinden* met het standpunt.

Deze twee ‘problemen’ kunnen we, al schrijvend, gelijktijdig oplossen. We kunnen verwarring tussen standpunt en argument voorkomen door het gebruik van **signaalwoorden** – en daarmee kunnen we tevens standpunt en argument direct met elkaar verbinden.

3.2 Signaalwoorden

Wat zijn signaalwoorden? Signaalwoorden zijn woorden die fungeren als ‘bruggetjes’ tussen standpunt en argument en tussen verschillende argumenten. We kunnen daarbij denken aan woorden als *en, of, want, maar, omdat, doordat, hoewel, terwijl, noch, naargelang, bovendien, ook, dientengevolge, tenzij, kortom, dus, echter, mits, daarnaast, bijgevolg, namelijk, aangezien, immers, evenwel, bijvoorbeeld, teneinde, daardoor, voorts* en zinsdelen als *ten eerste, ten tweede, nog afgezien van, door middel van, ter illustratie, in vergelijking met* etc.

---

¹ Zie hoofdstuk 4 van Tigchelaar 2018.

Signaalwoorden als deze helpen de lezer (en de schrijver) doordat ze structuur geven aan de tekst en zorgen voor samenhang tussen informatie-eenheden (zinnen of alinea's en paragrafen). Signaalwoorden geven – het woord zegt het al – een signaal aan de lezer over wat komen gaat. Bij *dus* weet de lezer: nu volgt een conclusie. Bij *ten eerste* worden we gewezen op een argument, voorbeeld of illustratie, waarvan kennelijk meerdere zullen volgen.

- Nota bene: bij de essayopdracht in het kader van dit vak, krijgt u een (*onderzoeks*)vraag gegeven en geen standpunt. U hoeft niet teveel tijd te besteden aan het zoeken van “hét juiste antwoord” – de juridische kwaliteit van uw essay hangt sterk samen met de kwaliteit van uw argumentatie en mits goed onderbouwd, kunnen uiteenlopende standpunten even ‘juist’ zijn, dat wil zeggen verdedigbaar en acceptabel.

3.3 Alinea's en argumentatiestructuur

We hebben nu een standpunt en een (aantal) argument(en). Zoals gezegd, zal een lezer niet snel overtuigd worden met één argument. Daarom hebben we een **argumentatiestructuur** nodig. Kijk nog eens terug in hoofdstuk 4 van *Grondslagen van het recht 3 – vaardigheden* voor de uitleg over complexe argumentatie.

De taak van de auteur is niet alleen om een complexe (nevenschikkende of onderschikkende) argumentatiestructuur te bedenken en uit te schrijven, maar deze tevens in een logisch *verband* te plaatsen. Daarvoor dienen **alinea's**. Alinea's zorgen ervoor dat de argumentatiestructuur *zichtbaar* wordt voor de lezer op een aantrekkelijke manier.

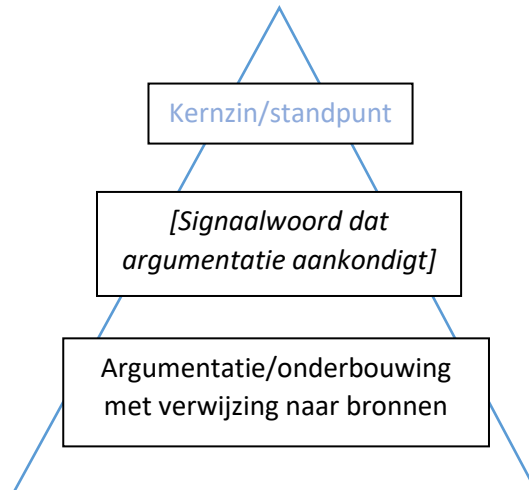
- Alinea's bestaan uit *meerdere* samenhangende zinnen die een bepaalde gedachtegang weergeven; een alinea van één zin is dus geen alinea!

Bij complexe argumentatie, kunnen we een alinea (in het middenstuk) zien als een soort ‘betoogje’ op zich. Het ‘standpunt’ (de kernzin) van de alinea wordt dan een argument bij het centrale standpunt van de tekst.

Argument(en) → standpunt alinea = hoofdargument → centrale standpunt

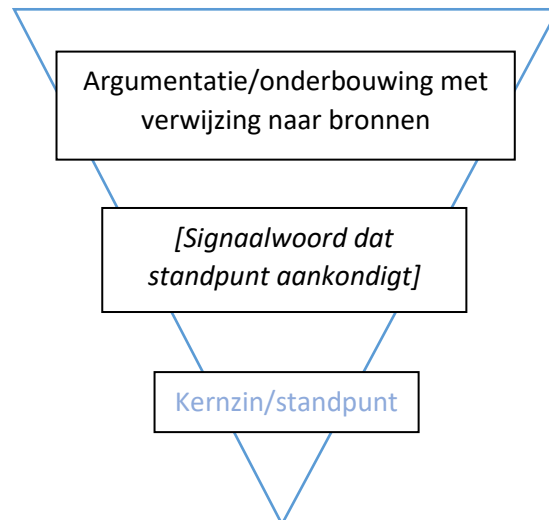
Dit standpunt/deze kernzin van de alinea kan gepresenteerd worden aan het begin van de alinea, waarna het standpunt/de kernzin onderbouwd wordt in het vervolg (piramidevorm). Andersom is ook goed mogelijk: eerst wordt een argumentatie uitgewerkt, die vervolgens uitloopt in het standpunt/de kernzin in de laatste zin van de alinea. De auteur kan hiermee spelen. Kijk eens naar het volgende voorbeeld:

‘De nationale rechter is onmisbaar voor de toepassing van het EU-recht. [Immers], de nationale rechter toetst bij een conflict tussen de twee rechtsordes het nationale recht van de betreffende lidstaat aan het EU-recht. In een uiterst geval is de rechter dan zelfs gehouden het nationale recht buiten toepassing te laten. Dit heeft het Hof onder meer bepaald in de arresten Costa/ENEL en Simmenthal.’

Zoals gezegd kunnen we ook kiezen voor de trechervorm. Merk op hoe het signaalwoord het verloop van de argumentatiestructuur zichtbaar maakt voor de lezer:

‘In de arresten Costa/ENEL en Simmenthal heeft het Hof onder meer bepaald dat bij een conflict tussen de twee rechtsordes de nationale rechter, in een uiterst geval, gehouden is het nationale recht buiten toepassing te laten. Dit is dan de consequentie van de toetsing door de rechter van het recht van de lidstaat aan het EU-recht. [Aldus] is de nationale rechter onmisbaar voor de toepassing van het EU-recht.’

Door hier bewust voor een bepaalde vorm te kiezen, kunnen we als schrijver een keuze maken in hoe we de verschillende alinea's weer op elkaar laten aansluiten. Voor de lezer is dat prettig; de tekst leest soepeler door doordat de alinea's beter in elkaar overlopen.

- Ter overpeinzing: wat doet de omkering van de argumentatiestructuur met de aanvaardbaarheid van het standpunt? Zal de lezer in gelijke mate overtuigd zijn bij het eerste voorbeeld als bij het tweede voorbeeld?

3.4 Hoofdvraag en deelvragen

We hebben het tot nu toe steeds gehad over de indeling standpunt – argumentatie, maar we kunnen dit op dezelfde manier bekijken vanuit de indeling (onderzoeks)vraag – deelvragen. Bij de afsluitende essayopdracht van deze cursus is het uitgangspunt immers een gegeven **onderzoeksvraag**. Geredeneerd vanuit een (onderzoeks)vraag, die de schrijver heeft opgedeeld in meerdere deelvragen, wordt dan binnen enkele alinea's één deelvraag uitgewerkt en beantwoord.

Deelvraag → beantwoording in alinea = deelantwoord → hoofdvraag

Of we dit benaderen vanuit een onderzoeksvraag of vanuit een standpunt, maakt in feite niet uit. Hoofdvraag en standpunt hangen met elkaar samen, net als deelvraag en (hoofd)argumenten. In een essay kan door een standpunt in te nemen, een hoofdvraag worden beantwoord. De argumentatie voor dit (hoofd)standpunt is dan de beantwoording van de deelvragen. Wanneer we de **tekststructuur** in een schema zetten, wordt dit vanzelf duidelijk:

Tekstgedeelten	Alinea's	Vanuit (onderzoeks)vraag	Vanuit betoog
Inleiding	Alinea 1	<i>Relevante context (juridisch of feitelijk)</i>	<i>Relevante context (juridisch of feitelijk)</i>
	Alinea 2	<i>Hoofdvraag</i> →	<i>Standpunt</i>
Middenstuk	Alinea 3	<i>Deelvraag 1</i> →	<i>Argumentatie 1</i>
	Alinea 4	<i>Deelvraag 2</i> →	<i>Argumentatie 2</i>
	Alinea 5	<i>Deelvraag 3</i> →	<i>Argumentatie 3</i>
Slot	Alinea 6	<i>Conclusie (= beantwoording hoofdvraag/herhaling standpunt + antwoorden deelvragen/samenvatting argumenten)</i>	

In bovenstaand schema zijn we inmiddels al een behoorlijk eind op weg met het maken van een schrijfplan. We zullen hier in paragraaf 5 op terugkomen.

- Het is zeer waarschijnlijk dat u meer dan één alinea nodig zult hebben voor het presenteren van een deelvraag, de uitwerking ervan, de daarbij behorende argumentatie (inclusief het aanhalen van bronnen) en het innemen van een (deel)standpunt. De eerste alinea is dan bijvoorbeeld de uitwerking van de deelvraag, de tweede bevat een citaat met uitleg en in de derde alinea wordt het deelstandpunt ten aanzien van die deelvraag pas echt ingenomen.
- Alinea's die op deze manier bij elkaar horen, deelt u in **paragrafen** in. In de volgende paragraaf komen we hierop terug.

Zoals opgemerkt, dient u zelf van de gegeven hoofdvraag een **uitwerking in deelvragen** te maken. Hoe kunt u dit aanpakken?

Ten eerste is het belangrijk te kijken naar de **kenmerken** of **definities** van de begrippen en termen die gehanteerd worden in de gegeven onderzoeksvraag: wat wordt bedoeld met de termen die voorkomen in de hoofdvraag? Vaak geeft dit al een goede aanleiding voor het formuleren van deelvragen: wat bedoelen we eigenlijk wanneer we het hebben over begrippen als 'belang', 'Unieburger', 'vrij verkeer van diensten', 'tegenwoordig', 'waarborging', 'waarde', 'EU-rechtsorde', 'toepassingsgebied', 'afbakenen'?

Vervolgens kunnen we gaan kijken naar het normatieve aspect: in een betoog zal uiteindelijk sprake zijn van een – gewogen, genuanceerd en weloverwogen – **waardeoordeel**. Zinspeelt de hoofdvraag op een norm? Wat is die norm?

Tot slot kan de verbinding gelegd worden met de (kenmerken van de) huidige situatie en de gestelde norm: welke verschillen en overeenkomsten zijn er dan? Op dit punt zijn we aanbeland bij de beantwoording van de hoofdvraag.

4. Het betoog in de steigers: tekstindeling

Nu duidelijk is geworden hoe we van standpunt en argument alinea's vormen en wat de samenhang is tussen hoofdvraag-standpunt en deelvragen-argumenten, richten we de aandacht op de tekstindeling. Welke overkoepelende structuur brengen we aan voor een leesbare tekst?

Zoals ook in het schema van de tekststructuur in § 3.4 te zien is, ligt boven de indeling in alinea's en paragrafen nog de indeling in *inleiding – middenstuk/kern – conclusie*. Een correct gebruik van deze indeling zorgt er niet alleen voor dat de lezer zonder onnodig oponthoud 'door de tekst geleid wordt', maar vergroot tevens de aanvaardbaarheid van de gestelde conclusie. In de conclusie volgt immers het antwoord op de gestelde hoofdvraag op basis van de in het middenstuk ontwikkelde argumentatie.

4.1 Inleiding

Een goede inleiding beantwoordt aan een drietal belangrijke behoeften van de lezer:

1) *De inleiding trekt de aandacht.*

De eerste zinnen van de inleiding dienen de aandacht van uw lezerspubliek te trekken en vast te houden. Met de eerste regels nodigen we de lezer uit om verder te lezen. Dit kan op velerlei manieren: met een verwijzing naar een actuele gebeurtenis, een citaat, een korte schets van de maatschappelijke context van het opgeworpen probleem of een korte verwijzing naar de historische achtergrond van het probleem.

- Het is belangrijk dat deze context *relevant* is in het kader van de probleemstelling (de gestelde essayvraag). Stel uzelf dus de vraag: past mijn context/achtergrond bij de vraagstelling?

2) *De inleiding introduceert de centrale vraag-/probleemstelling aan de lezer.*

Als u de aandacht van de lezer eenmaal heeft, kondigt u het centrale onderwerp/de probleemstelling/hoofdvraag aan.

3) *De inleiding geeft de opbouw van het middenstuk aan.*

In de inleiding van uw essay geeft u de opbouw/ structuur van uw betoog aan: welke onderdelen/deelvragen van de probleemstelling worden op welke manier achtereenvolgens behandeld?

- U kunt zichzelf de volgende controlevraag stellen: als ik de lezer ben tot wie mijn eigen tekst gericht is, weet ik dan na het lezen van de inleiding al waar de verdere tekst over zal gaan?
- De inleiding dient als vuistregel ongeveer 10% van het totaal aantal woorden te bevatten: voor het essaytentamen van het vak *Inleiding Europees recht* geldt derhalve dat de inleiding ongeveer 100 woorden zal zijn. Wees dus kritisch op de lengte van uw zinnen.

4.2 Middenstuk

Nu de belangstelling van de lezer gewekt is, werken we in het middenstuk – de kern van de tekst – de vraagstelling uit. Ook de functie van het middenstuk is drieledig:

1) *Het middenstuk bevat een voor de probleemstelling (essayvraag) relevante inhoud.*

De lezer wil vaardig geleid worden door een logisch geordende inhoud die boeit en ertoe doet voor de beantwoording van de probleemstelling die eerder, in de inleiding, in context gezet is.

- Het uitwerken van de vraagstelling in een relevante inhoud, doet u door de deelvragen beargumenteerd te beantwoorden in **paragrafen**. Daarmee werkt u systematisch toe naar het antwoord op de in de inleiding gestelde vraag.
- De paragrafen voorziet u van **koptitels**. De inleiding kunt u de titel 'Inleiding' geven, de conclusie de titel 'Conclusie', maar een middenstuk zal nooit de titel 'Middenstuk' of 'Kern' dragen. Bedenk dus *per paragraaf* (en niet per alinea) een titel die iets zegt over de in die paragraaf behandelde deelvraag of centrale gedachtegang. Titels mogen niet te lang zijn (ga niet boven de 8 woorden). Aan het einde van een titel schrijven we *geen* punt (anders zou het geen titel, maar een zin zijn).

2) *Het middenstuk bevat de onderbouwing en toelichting op de (hoofd)argumenten*

Deze functie is reeds in § 3 uitgebreid aan de orde gekomen. De onderbouwing is noodzakelijk omdat u uiteindelijk in de conclusie antwoord zult gaan geven op de gestelde essayvraag op basis van de juridische argumentatie in het middenstuk.

3) *Wat in het middenstuk staat, is dienstbaar aan de beantwoording van de in de inleiding opgeworpen probleemstelling.*

Het lijkt wellicht een open deur, toch kan het gebeuren dat de schrijver zich laat meeslepen en verwijderd raakt van de eigenlijke probleemstelling – leg dus steeds weer de verbinding met de vraag.

- Breng in het middenstuk nog een duidelijke afronding en/of overgang naar de conclusie aan. Zoals de inleiding aansluit op het middenstuk, sluit het middenstuk ook weer aan op de conclusie. Zo komt het geheel in een logisch verband te staan.

4.3 Conclusie

Net als een inleiding, voldoet een goede conclusie ook aan een aantal behoeften van de lezer. Daarmee hangen de volgende vereisten samen:

1) *De conclusie weerspiegelt een korte samenvatting van de deelantwoorden (= belangrijkste argumenten) op de deelvragen uit het middenstuk.*

Het is belangrijk dat een lezer overzicht kan krijgen van de inhoud van de tekst door de inleiding en de conclusie te lezen. We zouden kunnen zeggen dat een goede conclusie dus niet alleen aansluit op het middenstuk, maar (vooral) ook op de *inleiding*. Inleiding en conclusie dienen dan ook zelfstandig leesbaar te zijn.

2) *In de conclusie wordt een antwoord gegeven op de hoofdvraag.*

Anders gezegd: het belangrijkste standpunt van de auteur wordt gegeven (of herhaald indien dit ook in de inleiding al werd gepresenteerd).

3) *De conclusie bevat geen nieuwe informatie.*

Wat in de conclusie behandeld wordt, dient in het middenstuk al aan de orde te zijn gekomen. Wel is het mogelijk dat de conclusie nog *aanbevelingen* bevat of een vooruitzicht op iets geeft.

- Net als de inleiding dient de conclusie ongeveer 10% van het totaal aantal woorden te bevatten: wees dus ook hier weer kritisch op de lengte van uw zinnen.

5. Aan de tekentafel: het schrijfplan

Blader nog eens terug naar het korte structuurschema in § 3.4. Zoals eerder aangegeven, zien we daar al het begin van een goed schrijfplan, minus de inhoudelijke invulling en de uitbreiding van de indeling in alinea's naar paragrafen. Laten we dit eens uitbreiden tot een volwaardig plan.

Een schrijfplan over de toetreding van de Europese Unie tot het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (zie artikel 6 lid 2 VEU en leerweek 1 van de cursus) zou er bijvoorbeeld als volgt uit kunnen zien:

Doelgroep: <i>medestudenten/ juristen propedeuse</i>	Paragraaf- en alinea- indeling	Vanuit (onderzoeks)vraag <i>Inventarisatie deelvragen</i>	Vanuit betoog <i>Inventarisatie standpunt en argumentatie</i>
Inleiding	<i>Inleiding Alinea 1+2 ca. 100 wrd</i>	Hoofdvraag (bijv.) <i>Is het voor de Unieburger nog van belang dat de Europese Unie toetreedt tot het EVRM?</i>	Standpunt (bijv.) <i>In de huidige rechtspraktijk lijkt toetreding tot het EVRM door de EU weinig toe te voegen aan de rechtspositie van de Unieburger.</i>
Middenstuk	<i>[Koptitel paragraaf] Alinea's 2+3+4 bijv. 250 wrd</i>	Deelvraag 1 <i>Welke verplichtingen van de EU vloeien reeds voort uit het Handvest van de Grondrechten van de EU ten opzichte van Unieburgers?</i>	Argumentatie 1 <i>Ten eerste verplichting X (+ definities) Ten tweede ... Tot slot ... + citaat zaak 6/87 en 227/88 Hoechst</i>
	<i>[Koptitel paragraaf] Alinea's 5+6 bijv. 200 wrd</i>	Deelvraag 2 <i>Welke mogelijke aanvullende bescherming biedt het EVRM de burger?</i>	Argumentatie 2 <i>[...definities, argumentatie en verwijzing naar bronnen en jurisprudentie in steekwoorden]</i>
	<i>[Koptitel paragraaf] Alinea's 7+8 bijv. 200 wrd</i>	Deelvraag 3 <i>Wat is in de verdragen, Advies 2/94 en Advies 2/13 bepaald over toetreding?</i>	Argumentatie 3 <i>[...definities, argumentatie en verwijzing naar bronnen en jurisprudentie in steekwoorden]</i>
Slot	<i>Conclusie Alinea 9+10 ca. 100 wrd</i>	Conclusie [= beantwoording hoofdvraag/herhaling standpunt + antwoorden deelvragen/samenvatting argumenten]	

Het schema geeft aan wat op welke plek in uw tekst komt te staan, met andere woorden: hoe de opbouw en indeling van de tekst eruit zal komen te zien. Daarnaast kunt u in het schema allerlei andere zaken kwijt waarop u tijdens het opzetten van uw tekst dient te letten, zoals het **doelpubliek** waarvoor u schrijft, **korte verwijzingen** naar wat u bent tegengekomen in de literatuur en waarvan u wellicht een citaat wilt opnemen, het **aantal woorden** dat u ongeveer wilt besteden per paragraaf en zelfs de belangrijkste **signaalwoorden** om de structuur voor uzelf als auteur alvast inzichtelijk te maken.

Na het maken van het schrijfplan, kunt u de daadwerkelijke tekst gaan schrijven. Dat zou u nu niet (veel) meer dan een uur hoeven te kosten.

6. Oog voor detail: formuleren en controleren

Inmiddels heeft u een schrijfplan, hoofd- en deelvragen, hoofd- en deelstandpunten en misschien zelfs al ideeën over de indeling van een paar alinea's. Het is tijd om de eigenlijke tekst te gaan schrijven. Waar letten we op?

In de voorgaande paragrafen is al opgemerkt dat het voor een lezer prettig is als de tekst soepel leesbaar is. We hebben inmiddels al een vrij uitgebreid arsenaal om dit doel te bereiken: een duidelijke indeling en structuur, hoofd- en deelvragen, paragraaf- en alinea-indeling en het gebruik van signaalwoorden. Tijdens het eigenlijke schrijfproces en daarna, bij de controle- en revisiefase, richten we de aandacht op zinsbouw en woordkeuze, het gebruik van citaten en parafraseringen en het correct gebruik van verwijzingen.

6.1 Zinsbouw en woordgebruik

Bekijk eens de volgende zin:

'Dienaangaande moet worden opgemerkt dat het recht om collectieve actie te voeren met het oog op de bescherming van werknemers in de staat van ontvangst tegen eventuele praktijken van sociale dumping, een dwingende reden van openbaar belang in de zin van de rechtspraak van het Hof kan vormen, welke in beginsel een beperking van een van de door het Verdrag gewaarborgde fundamentele vrijheden kan rechtvaardigen.'

Een hele mond vol, dit citaat uit het arrest *Laval un partneri* van 's Hofs Grote Kamer.² Uit het oogpunt van leesbaarheid is het niet de meest eenvoudige zin om te doorgronden. Dit heeft meerdere redenen:

- De zin is erg lang: zes regels en maar liefst veertien zinsdelen.
- De belangrijkste informatie staat in een bijzin (alles na 'dat').
- De zin start met een passieve formulering ('moet worden opgemerkt').
- Het zinsdeel dat het onderwerp vormt ('het recht om collectieve actie te voeren') staat maar liefst vijf zinsdelen verwijderd van de handeling / het gezegde ('kan vormen'). We noemen dit ook wel een tangconstructie.
- Het is een vertaling van de procestaal (in deze zaak Zweeds) en/ of de werktal van het HvJ EU (Frans), wat bepaalde keuzes in de formulering met zich meebrengt.

Begrijpt u de zin zonder hem meerdere malen te moeten lezen? Waarschijnlijk niet. U voelt het al aankomen: in een essay kunt u dan ook beter afzien van dergelijke zinsconstructies. Een dergelijke zin onderbreekt het **leesritme**, doordat we terug moeten naar het begin en opnieuw moeten beginnen om te begrijpen wat er staat – als schrijver levert u dat geen bonuspunten op bij de lezer. (Als citaat is het bovenstaande natuurlijk wel bruikbaar, ter illustratie van uw argumentatie.)

Hoe kan het beter?

'De fundamentele vrijheden worden gewaarborgd door het Verdrag. Een collectieve actie kan zich echter richten op de bescherming van werknemers tegen eventuele praktijken van sociale dumping in de staat van ontvangst. Het recht op een zodanige collectieve actie kan dan een dwingende reden van openbaar belang vormen in de zin van de rechtspraak van het Hof. Dit rechtvaardigt in beginsel dat de fundamentele vrijheden worden beperkt.'

---

² HvJ EU 18 december 2007, C-341/05, ECLI:EU:C:2007:809 (*Laval un partneri*), pt. 103.

Natuurlijk is dit hypothetisch: een arrest is immers geen essay. Over de vraag of deze herformulering van een rechtsoverweging wenselijk is, valt zonder meer te twisten (waarbij juristen en schrijfdeskundigen het waarschijnlijk oneens zouden zijn). Ook kunnen er vanuit juridisch oogpunt goede redenen zijn voor een rechter om in een rechtsoverweging zo veel mogelijk verwijswaarden als 'dit' of 'deze' uit de weg te gaan. U heeft als schrijver van een propedeutisch essay echter een heel ander communicatiedoel: uw lezer in heldere taal vlot kennis te laten nemen van uw gedachtegang.

Die heldere taal hoeft overigens zeker niet af te doen aan het juridisch-academisch niveau van uw tekst. Uit de vergelijking van de twee voorbeelden kunnen we dan ook een aantal adviezen afleiden:

- Voorkom tangconstructies: plaats woorden en zinnen die in grammaticaal opzicht bij elkaar horen, ook in elkaars buurt.
- Wissel de actieve/bedrijvende en de passieve/lijdende vorm af, waarbij de actieve vorm de meest gebruikte vorm is.
- Wordt een zin te lang, haal dan hoofd- en bijzin uit elkaar en maak er twee of drie aparte zinnen van.
- Zet de belangrijkste informatie bij voorkeur in de hoofdzin.
- Formuleer bondig, maar niet staccato: wissel korte en langere zinnen af.
- Werk met concrete ('tastbare') en actieve woorden in plaats van met abstracties. Geen eenvoudige opgave voor een jurist, die zich vaak geconfronteerd zal zien met abstract taalgebruik, maar wel een belangrijke!
- Om de lezer mee te nemen in uw redenering, kunt u ook af en toe in uw tekst een vraag stellen als 'Wat betekent dit nu voor X?' of 'Hoe sluit X aan op Y?'. De door uzelf geformuleerde deelvragen geven hier mogelijk al aanleiding toe, maar het stellen van een vraag in de vraagvorm geeft de lezer ook meer het idee door de tekst geleid te worden. De lezer wordt dan gestimuleerd om actief met u(w tekst) mee te denken.

Kortom: trap niet in de valkuil uw essays en teksten te schrijven in 'arrestenvorm' – het zijn twee verschillende tekstsoorten. Ze hebben bovendien een ander **doelpubliek**: u schrijft (vooralsnog) voor uw medestudenten (d.w.z. juristen van vergelijkbaar professioneel ambitieniveau). Uit oogpunt van begrijpelijkheid verdient heldere en klare taal bovendien altijd de voorkeur boven lastig te doorgronden, abstracte taalconstructies.

6.2 Citeren, parafraseren en verwijzen

Volgt uit het voorgaande dat u uit het oogpunt van leesbaarheid beter helemaal kunt afzien van het gebruik van citaten? Nee, integendeel: u schrijft uw essay in uw eigen woorden, maar om uw argumentatie kracht bij te zetten, zult u op gepaste momenten gebruikmaken van citaten (en/of parafraseringen) uit jurisprudentie en artikelen.

Een citaat staat nooit op zichzelf – zo blijkt ook weer uit het voorbeeld uit de vorige paragraaf. Een citaat, zeker uit een arrest, is niet geschikt als normale zin in een essay en derhalve is het altijd een *illustratie* van uw standpunt, argument of uitleg. U zult daarom zorgvuldig moeten kiezen welke citaten u gebruikt om een standpunt en/of argument te illustreren. Ook dient u deze keuze *toe te lichten*: 'In het licht van X, is het belangrijk te kijken naar Y, zo meent ook het Hof in arrest Z: [citaat]'.

- Een belangrijke richtlijn voor het gebruik van citaten is: zo lang als nodig, zo kort mogelijk. Citeer geen grotere stukken tekst dan u nodig heeft om uw argument/stelling te illustreren. Zo zorgt u dat het citaat dienstbaar is aan wat u wilt zeggen.
- Wanneer u citeert, paraphraseert of verwijst naar een arrest of andere bron, vermeldt u deze(!) bron in een **voetnoot**. Als juridisch auteur doet u dit conform de aanwijzingen in de **Leidraad**

voor juridische auteurs.³ U kunt hierin precies vinden op welke manier u naar verschillende tekstsoorten (arresten, artikelen etc.) verwijst. In uw voetnoten mag u verkort verwijzen (dit wordt aangeraden) – de aanbevolen werkwijze daarvoor wordt eveneens in dit handige boekje beschreven.

- Niet alleen voor bronvermeldingen gebruiken we voetnoten, maar ook voor een **aanvullende uitleg** die de lopende tekst teveel zou onderbreken, maar die wel zinvol is. Denk bijvoorbeeld aan een begrip als *sociale dumping* in het voorbeeld uit de vorige paragraaf: kunt u ervan uitgaan dat uw lezer weet wat dit betekent? Dat valt te betwijfelen. Betreft het een centraal concept voor de inhoud van uw essay? Dan hoort een definitie daarvan thuis in uw hoofdtekst. Voegt het begrip niets wezenlijks toe aan uw gedachtegang in de hoofdtekst en is het louter ‘*nice to know*’? Dan mag u volstaan met een korte verklaring in een voetnoot de lezer tegemoet komen.

6.3 Controleren en reviseren

Na het schrijven van uw tekst is het tijd om uw tekst te controleren en reviseren. Staan de paragrafen in de goede volgorde, de alinea’s op de goede plek, zijn ze allemaal goed met elkaar verbonden door signaalwoorden en lezen de gekozen formuleringen goed door? Et cetera.

Tijdens de controlefase lezen we de tekst *als lezer*. We stappen af van het perspectief van de schrijver en nemen dat van de lezer daarvoor in de plaats. Dit is belangrijk; onderzoek wijst uit dat onze hersenen moeite hebben met het gelijktijdig uitvoeren van deze uiteenlopende taken. Dit is ook bij uitstek het moment dat u – nogmaals – het facultaire beoordelingsformulier erbij pakt om te zien of uw tekst voldoet aan de in de cursus gestelde eisen.⁴ Als u deze handleiding goed heeft gelezen en kunnen verwerken en uw schrijfaanpak erop hebt aangepast, zal uw tekst voor het overgrote deel al voldoen aan de beoordelingseisen.

Tot slot zet u de puntjes op de i:

- Vergeet de controle op **grammatica** niet en kijk nog eens kritisch naar werkwoordsvormen en interpunctie.
- Hetzelfde geldt, tot slot, voor de **tekstpresentatie**: maak een **titelpagina** die voldoet aan de in het beoordelingsformulier gestelde eisen, voorzie uw tekst van **paginanummers** en kijk of uw **lay-out** daadwerkelijk aantrekkelijk (functioneel) en overal hetzelfde is.

---

³ De meest recente versie van de Leidraad, de negende druk uit 2019, is zowel verkrijgbaar in boekvorm als (gratis) online via:

<https://www.wolterskluwer.nl/documents/204355/204644/pdf/26920190802161350.pdf/8852a92b-f730-b2dc-436f-b73c7ad85c20>.

⁴ Zie in de cursusomgeving op yOULearn onder het tabblad *Bronnen*.

Geraadpleegde literatuur

Van Eemeren e.a. 2005

F. van Eemeren e.a., *Overtuigend schrijven*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff 2005.

Van Eemeren & Snoeck Henkemans 2006

F. van Eemeren & A.F. Snoeck Henkemans, *Argumentatie. Inleiding in het identificeren van meningsverschillen en het analyseren, beoordelen en houden van betogen*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff 2006.

De Jong 2013

J. de Jong, *Handboek academisch schrijven. In stappen naar een essay, paper of scriptie*. Bussum: Uitgeverij Coutinho 2013.

Kloosterhuis 2016

H.T.M. Kloosterhuis, *Juridische methoden. Casusoplossen, jurisprudentie-analyse en argumenteren*. Den Haag: Boom juridisch 2016.

Nuytinck 2019

A. Nuytinck, 'Aandachtspunten en veelvoorkomende fouten in schriftelijke opdrachten en (mini)scripties', *AA* september 2019, p. 720-723.

Tigchelaar 2018

J. Tigchelaar, *Grondslagen van het recht: Vaardigheden*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2018.